

ՎԱՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Եվրոպական ակադեմիայի իրավագիտության ֆակուլտետի դատավարական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՀԱՏՈՒԿ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությունը, հայցային վարույթի գործերից բացի, դատական իրավասության է հանձնել նաև հատուկ վարույթի գործերի քննությունն ու լուծումը (ՔԳՕ 27-36¹ գլուխներ): Այդ գործերից յուրաքանչյուրն ունի իր առանձնահատկությունները, բայց բոլորն էլ օժտված են մեկ ընդհանուր հատկանիշով, որը դրանց էականորեն տարբերակում է ինչպես հայցային, այնպես էլ հատուկ հայցային վարույթների գործերից: Հատուկ վարույթի գործերում շահագրգռված անձանց միջև բացակայում է դատարանի քննությանը ենթակա (նրա լուծմանը հանձնված) իրավունքի մասին վեճը: Դրա համար էլ այդ վարույթն անվանվում է նաև «ոչ հայցային» կամ «միակողմանի» վարույթ²:

Որպեսզի մշակվեն և կատարելագործվեն հատուկ վարույթի ընդհանուր դրույթները, ինչպես նաև ճշգրտորեն որոշվի՝ որքանով է տեղին հատուկ վարույթի շրջանակներում գործերի այս կամ այն կատեգորիայի գոյությունը, անհրաժեշտ է ճիշտ հասկանալ հատուկ վարույթի էությունը: «Քանի որ դատավարություններից յուրաքանչյուրը բնորոշվում է դատական գործընթացի որոշակի առանձնահատկություններով, համապատասխան դատավարության տեսակին՝ այս կամ այն գործի դասման հարցերի ճիշտ որոշումը ունի էական նշանակություն»: Այս տեսանկյունից անհրաժեշտ է առավելազույնս ճշգրիտ իմանալ, թե ինչ իմաստ են ներդնում «դատավարության տեսակ» հասկացության մեջ օրենսդիրը, ընթացակարգային գիտությունը և դատական պրակտիկան, ինչպիսի նշաններով է դատավարության մեկ տեսակը տարբերվում մյուսից, և ինչպիսիք են առանձնահատկությունները, որոնք բնութագրում են «քաղաքացիական դատավարության յուրաքանչյուր ինքնույույն տեսակը»:

Հետազոտության օբյեկտի էության ընկալման եղանակներից մեկը հանդիսանում է նրա համեմատությունը իրեն նման այլ օբյեկտի հետ: Համեմատությունը օգնում է հասկանալ հետազոտման օբյեկտի էությունը վերջինիս բնորոշ գծերի բացահայտմամբ, որոնք տարբերում են նրան իրեն

նման այլ օբյեկտներից: Հատուկ վարույթի ընկալումը իրեն մերձակա իրավական ինստիտուտների համեմատության միջոցով հնարավոր է քաղաքացիական դատավարությունների այլ տեսակների հետ համեմատության ուղիով: Նման համադրման ընթացքում հաստատվում են առանձնահատկությունները, որոնք բնորոշ են հատկապես հատուկ վարույթին, դարձնում են վերջինիս տարբեր քաղաքացիական վարույթների այլ տեսակներից և որոշում նրա հատուկ դերը քաղաքացիական ընթացակարգային իրավունքում: Նաև նման համեմատության ընթացքում կհաստատվեն հատուկ և քաղաքացիական դատավարությունների այլ տեսակների համար առավել բնորոշ ընդհանուր նշանները, որոնք կօգնեն լավագույնս հասկանալ հատուկ վարույթի էությունը քաղաքացիական գործերի վարույթների այլ տեսակների էության միջոցով:

Ներկայումս քաղաքացիական դատական վարույթների տեսակների քանակների վերաբերյալ առկա են տարբեր տեսանկյուններ³:

Միևնույն ժամանակ, ըստ քանակության դիտարկված ավանդական և առավել տարածված քաղաքացիական դատավարության տեսակներից հանդիսանում են՝ հայցային վարույթները, հանրային իրավահարաբերությունների գործերի վարույթները և հատուկ հայցային վարույթները: Այսպես, կարգադրային վարույթում չեն կիրառվում քաղաքացիական դատավարության բոլոր կանոնները, քանի որ չկա վերջինիս հիմնական փուլը՝ դատական քննությունը, ինքն իրեն «դատական որոշման հանձնումը, ըստ էության, չի հանդիսանում դատավարություն: Միևնույն ժամանակ բոլոր պահանջները, ըստ որոնց հանձնվում է որոշումը, պոտենցիալ հանդիսանում են հայցային»⁴: Երրորդական դատարանների վճիռների վիճարկման գործերի և երրորդական դատարանների վճիռների հարկադիր կատարման թերթիկների հանձնման վարույթները և այն վարույթները, որոնք կապված են դատավարական և այլ մարմինների վճիռների կատարման հետ, կարգավորում են դատական կամ երրորդ մարմինների նախկինում կայացված վճիռ-

www.lawinstitute.am

ների հետ կապված վարույթները, այսինքն՝ գործերի հետ, որոնք նախկինում արդեն քննվել են: Այդ իսկ պատճառով նշված վարույթները ըստ իրենց բնույթի առավել մոտ են նախկինում կայացված դատական վճիռների վերանայման վարույթներին. վերաքննիչ, վճռաբեկ և ըստ նոր բացահայտված հանգամանքների:

Դրա հետ կապված՝ առավել ընդունելի է ներկայանում Մ.Ս. Շաքարյանի տեսանկյունը, ըստ որի՝ քաղաքացիական դատավարությունը բաղկացած է երեք տեսակներից՝ հայցային վարույթ, վարույթ ըստ գործերի, որոնք ծագել են հանրային իրավահարաբերություններից, հատուկ վարույթներ: Ըստ ցուցված պատճառի՝ տվյալ աշխատանքում հատուկ վարույթի էության բացահայտման համար իրականացվում է վերջինիս համեմատությունը հայցային վարույթի և ըստ հանրային իրավահարաբերությունից գործերի վարույթների հետ:

«Քաղաքացիական գործերի քննման դատական կարգի տարանջատումը վարույթի տեսակների՝ կախված հետևյալ չափանիշներից՝ դատական պաշտպանության առարկա, դատական գործունեության նպատակներ, պաշտպանության եղանակ»⁵: Դրա հետ կապված հատուկ վարույթի գործերի համեմատությունը քաղաքացիական դատավարության այլ տեսակի գործերի հետ առաջին հերթին անհրաժեշտ է իրականացնել ելնելով ցուցված չափանիշներից: Միևնույն ժամանակ, չափանիշների բերված թվարկումը պահանջում է հատակեցում, որի վերաբերյալ խոսք կզգնա հետագայում:

Հատուկ վարույթի գործերի հիմնական առանձնահատկության գլխավոր գիծ, որը սահմանում է վերջինիս մնացյալ տարբերակիչ հատկանիշների առկայությունը և հնարավորություն է տալիս սահմանազատել այն հայցային վարույթի և հատուկ հայցային վարույթի գործերից, որոնք ծագել են քաղաքացիաիրավահարաբերություններից, հանդիսանում է հատուկ վարույթի գործերի քննության ժամանակ իրավունքի վերաբերյալ վեճի բացակայությունը:

Համապատասխան բացատրություններ դրա վերաբերյալ տալիս է, օրինակ, Ռ.Գ. Գերագույն դատարանը⁶: Օրինակ, քաղաքացիների կողմից որոշակի չափի աշխատավարձի ստացման փաստի հաստատման դեպքում միջին ամսական աշխատավարձի առավել շահավետ տարբերակից կենսաթոշակի հաշվարկման իրավունքի վերաբերյալ վեճի ծագումը պետք է լուծվի հայցային կարգով: Միևնույն ժամանակ, հեղինակների մեծամաս-

նության կողմից նշվում է, որ հատուկ վարույթում դատական գործունեության նպատակներ հանդիսանում են քաղաքացիական իրավահարաբերությունների մասնակիցների օրինական շահերի պաշտպանությունը որոշակի իրավաբանական փաստերի հաստատման ուղիով: Դրանում է կայանում հատուկ վարույթի գործերի հիմնական տարբերությունը հայցային վարույթների գործերից: Հայցային գործերի դիտարկման ժամանակ լուծվում է քաղաքացիական իրավունքի վերաբերյալ վեճը, հայցային վարույթի գոյության նպատակը հանդիսանում է քաղաքացիական սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանությունը, իսկ հատուկ վարույթի գործերում իրականացվում է օրինական շահերի անուղղակի պաշտպանություն, որը հանդիսանում է քաղաքացիական դատավարության նշված տեսակի գոյության նպատակը: Այսինքն՝ ըստ հատուկ վարույթի՝ գործերի դատական պաշտպանության առարկան օրինական շահերն են, դատավարական գործունեության նպատակը նշված շահի պաշտպանությունն է, պաշտպանության եղանակը՝ որոշակի պայմանների ստեղծում նշված շահի բավարարման համար:

Ինչ վերաբերվում է հատուկ վարույթի գործերում ցանկացած այլ վեճի առկայության հնարավորությանը, ապա անհրաժեշտ է նշել, որ Ի. Ռ-ապոպորտը իր ժամանակին արտահայտել է միտք փաստերի անվիճելի բնույթի վերաբերյալ, որոնք հաստատվում են ըստ հատուկ վարույթի գործերի դատարանի կողմից: Դրա հետ կապված նա պնդում էր, որ, եթե հատուկ վարույթի կարգով գործի դիտարկման ժամանակ որևէ մեկը «հայտարարում է դատարանին այս կամ այն ձևով հաստատված փաստի հավաստիության վիճարկման մասին, ապա ազգային դատարանը, չպահանջելով նրանից ապացույցների ներկայացում, դադարեցնում է վարույթը հատուկ կարգով..., որը կապված է հատուկ վարույթի էության հետ որպես անվիճելի վարույթ»:

Ի. Ռ-ապոպորտի տեսանկյունը՝ հատուկ վարույթում փաստի վերաբերյալ վեճի չդիտարկումը, աջակցվել է նաև Պ.Ֆ. Ելիսեյինի և Ա.Ա. Մալնիկովի կողմից: Իրենց դիրքորոշման հիմնավորվածության վերաբերյալ նրանք բերում են փաստարկներ, որ դիմողի և շահագրգիռ անձի միջև փաստի վերաբերյալ վեճի ծագման դեպքում ըստ հատուկ վարույթի գործերի՝ անխուսափելի պետք է ծագի վեճ իրավունքի վերաբերյալ: Նրանց կարծիքով, «մաքուր ձևով» փաստի վերաբերյալ վեճը առանց իրա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

վունքի վերաբերյալ վեճի հարաբերակցության անհնարին է, քանի որ դժվար է պատկերացնել, որ դիմողը և շահագրգիռ կողմը կվիճաբանեն փաստի վերաբերյալ՝ չշոշափելով դա պայմանավորող իրավունքները:

Բերված տեսանկյունի հետ կարելի է չհամաձայնել, քանի որ ոչ բոլոր դեպքերում քաղաքացիական գործի վարույթի բոլոր մասնակիցերը, որոնք ներգրավված են դրանում մասնակցության այլ շահագրգիռ անձի որակով, անպայման կվիճարկեն դիմողի իրավունքները, որոնք բխում են դիմողի հաստատում պահանջող փաստից: Առաջինը, նման իրավիճակ հնարավոր է, երբ ըստ գործի վարույթի, որը քննվում է դատարանի կողմից հատուկ վարույթի կարգով, շահագրգիռ անձ հանդես է գալիս կառավարության մարմինը, որի նկատմամբ դիմողի մոտ որոշակի փաստի հաստատման դեպքում, ծագում է իրավունք, օրինակ՝ նպաստի ստացման իրավունք՝ խնամակալի մահվան հետ կապված:

Հատուկ վարույթի կարգով դատարանը հաստատում է քաղաքացիների կամ կազմակերպությունների անձնական կամ գույքային իրավունքների ծագման, փոփոխման կամ դադարեցման հիմք հանդիսացող իրավաբանական փաստերի առկայությունը կամ բացակայությունը, քաղաքացու որոշակի իրավական վիճակը կամ նրան պատկանող իրավունքը: Հատուկ վարույթի կարգով կայացված վճիռը, որով հաստատվում է իրավաբանական փաստը կամ անձի որոշակի իրավական վիճակը կամ էլ նրա որևէ իրավունք, դիմողի համար միայն անհրաժեշտ պայմաններ է ստեղծում ոչ դատական մարմիններում իր անձնական կամ գույքային իրավունքներն իրացնելու համար: Այդ վարույթի կարգով կայացված վճիռը, օրինակ, կարող է հաստատված փաստից բխող իրավունքները ձևակերպելու (կենսաթոշակ նշանակելու, ժառանգության իրավունքի վկայագիր տալու, անգործունակի նկատմամբ խնամակալություն սահմանելու և այլն) համար պետական մարմիններին դիմելու հիմք ծառայել: Հատուկ վարույթի գործերով թեկուզև նյութական իրավունքի մասին վեճ չի քննվում, բայց քանի դեռ դատարանն այդ վարույթի կարգով չի հաստատել քաղաքացիների և կազմակերպությունների անձնական կամ գույքային իրավունքների ծագման, փոփոխման կամ դադարեցման հիմք հանդիսացող (իրավաբանական նշանակություն ունեցող) փաստերը, քաղաքացու որոշակի իրավական վիճակը կամ նրան պատկանող իրա-

վունքը, նրանք (քաղաքացիները և կազմակերպությունները) չեն կարող իրականացնել այդ հանգամանքներից բխող, դրանց հետ անմիջականորեն կապված իրենց սուբյեկտիվ իրավունքը (իրավունքները): Եթե մինչև դրանց հաստատումը նյութական հարաբերությունները, քաղաքացու կամ կազմակերպության նյութական իրավունքները սուկ ենթադրվում են, ապա նշված փաստերի, քաղաքացու որոշակի իրավական վիճակի կամ նրան պատկանող իրավունքի հաստատումից հետո դատարան դիմած կոնկրետ անձի և այլ (անորոշ թվով) անձանց միջև ծագում, փոփոխվում կամ դադարում են սուբյեկտիվ իրավունքներ ու պարտականություններ: Օրինակ, եթե դատարանը հատուկ վարույթի կարգով դեռևս քաղաքացուն անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ չի ճանաչել, ապա շահագրգռված անձինք չեն կարող իրականացնել քաղաքացու այդ իրավական վիճակից բխող իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները, ասենք՝ խնամակալություն կամ հոգաբարձություն սահմանել, խնամակալի անունից կամ սահմանափակ գործունակի կողմից հոգաբարձուի համաձայնությամբ գործարքներ կնքել և այլն:

Երկրորդ, լիարժեք հնարավոր է այնպիսի իրավիճակ, երբ ըստ հատուկ վարույթի գործի՝ այլ շահագրգիռ անձ, դիսպոզիվության սկզբունքի ուժով, ով պարտավոր չէ իրավունքի վերաբերյալ վիճարկել, կվիճարկի համապատասխան փաստի առկայությունը՝ ենթադրելով, որ այն գոյություն չունի: Այդ ժամանակ ըստ գործի վարույթի ցուցված մասնակիցը հետագայում ինքը կհամոզվի հակառակում, այսինքն՝ համապատասխան փաստի առկայության մեջ, և չի ցանկանա վիճարկել դիմողի՝ տվյալ փաստից «բխող» իրավունքը: Եթե ճիշտ ընդունվեն Ի. Ռ-ապոպորտի, Պ.Ֆ. Ելիսեյինի և Ա.Ա. Մելնիկովի տեսակետները, ապա անհրաժեշտ է ընդունել, որ իմաստ չունի հատուկ վարույթի գործերի առավել տարածված կատեգորիայի գոյությունը փաստերի հաստատման վերաբերյալ, որոնք ունեն իրավական նշանակություն:

Համանման կարծիք է արտահայտվել նաև Ա.Ն. Աբրամովի կողմից: Դրա էությունը կայանում է նրանում, որ հատուկ վարույթի գործերի քննման ժամանակ «դատարանի խնդիրը կայանում է անվիճարկելի, միակողմանի կարգով հաստատված փաստերի հիման վրա և գույքային իրավունքի նորմաներին համապատասխան հաստատելը դիմողի սուբյեկտիվ քաղաքացիական իրավունքները: Այս դեպքում դատարանի գործունեությունը հայտնի

իմաստով համանման է նոտարային մարմինների գործունեության հետ, քանի որ երկու դեպքերում էլ առկա է, ըստ շահագրգիռ անձի դիմումի, անվիճարկելի կարգով այս կամ այն սուբյեկտիվ իրավունքների հաստատում որևէ կողմից վեճի բացակայության դեպքում: Միևնույն ժամանակ, տարբերությունը նոտարական մարմնի և դատարանի գործունեության մեջ կայանում է նրանում, որ նոտարական մարմինը հաստատում է դիմողի իրավունքները ակնառու փաստերի հիման վրա առանց այդ փաստերը հաստատող ապացույցի ստուգման և հետազոտության»⁹:

Գործող ԲԴՕ-ն նախատեսել է դատարանի կողմից հատուկ վարույթի կարգով քննվող գործերի հետևյալ վարույթները.

- 1) իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի հաստատումը,
- 2) երեխային որդեգրելը (դատերագրելը),
- 3) քաղաքացուն անհայտ բացակայող ճանաչելը և քաղաքացուն մահացած հայտարարելը,
- 4) քաղաքացուն անգործունակ ճանաչելը, քաղաքացու գործունակությունը սահմանափակելը,
- 5) գույքը տիրագործել ճանաչելը,
- 6) քաղաքացիական կացության ակտերի գրառումների անճշտությունները պարզելը,
- 7) ըստ ներկայացնողի կամ օրդերային կորցրած արժեթղթերով հավաստված իրավունքները վերականգնելը,
- 8) անչափահասին լրիվ գործունակ ճանաչելը (եմանսիպացիա),
- 9) քաղաքացուն հոգեբուժական ստացիոնարում հարկադրաբար տեղավորելը,
- 10) հարկադիր կատարողի դիմումով կողմերի հաշտության համաձայնության հիման վրա դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը վերանայելը,

11) վճարման կարգադրություն արձակելը¹⁰:

Ինչպես երևում է վերը թվարկվածներից, հատուկ վարույթում դատական քննության առարկա են հանդիսանում և պաշտպանության ենթակա են քաղաքացիների ու կազմակերպությունների¹⁰ օրենքով պահպանվող տարբեր շահեր, ուստի այդ վարույթի գործերը տարբեր են նաև իրենց բնույթով: Այսպես, դիմողը շատ դեպքերում խնդրում է հաստատել իր անձնական կամ գույքային իրավունքների ծագման, փոփոխման կամ դադարեցման հիմք հանդիսացող իրավաբանական փաստերը: Երբեմն էլ նա դատարան է դիմում ԲԿԱԳ մարմ-

նում կատարված գրառումների անճշտությունները պարզելու համար, կամ դիմողը հասնում է կորցրած արժեթղթի նկատմամբ իր իրավունքը վերականգնելուն և այլն: Սակայն, այդ բոլոր տարբերություններով հանդերձ, ինչպես արդեն նշել ենք, հատուկ վարույթի բոլոր գործերի համար ընդհանուրն այն է, որ այդ գործերով դատական մարմինների իրավասությանը ենթակա իրավունքի մասին վեճեր չեն քննվում:

Պաշտպանության ենթակա օբյեկտի բնույթով և իրավունքի մասին վեճի բացակայությամբ էլ պայմանավորված են հատուկ վարույթի գործերի հարուցման, քննության և լուծման դատավարական առանձնահատկություններն ու դրանցով կայացված վճիռների կատարման կարգը:

Հատուկ վարույթը բնորոշվում է հետևյալ հատկանիշներով.

ա) այստեղ իրավունքի մասին վեճ չկա, քանի որ դիմողն այլ անձանց որևէ նյութաիրավական պահանջ չի ներկայացնում: Ճիշտ է, հատուկ վարույթի վերջնական նպատակը նույնպես նյութական իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն է, բայց այդ նպատակն այս վարույթում իրականացվում է ոչ թե խախտված կամ վիճարկվող իրավունքը վերականգնելու կամ որոշակի պաշտոնատար անձանց ոչ ճիշտ գործողությունները վերացնելու, ինչպես դա կատարվում է հայցային և հատուկ հայցային վարույթներում, այլ իրավաբանական փաստերի առկայությունը կամ բացակայությունը, քաղաքացիների որոշակի իրավական վիճակը, քաղաքացիների կամ կազմակերպությունների այս կամ այն իրավունքը հաստատելու միջոցով, որի հիման վրա դիմողը հնարավորություն է ստանում այլ՝ ոչ դատական, մարմիններում իրացնել իր իրավունքներն ու օրինական շահերը,

բ) հատուկ վարույթին բնորոշ է ոչ թե վեճի բացակայությունն ընդհանրապես, այլ դատական մարմինների քննությանն օրենքով հանձնված իրավունքի մասին վեճի բացակայությունը: Օրենսդիրն այդպես է սահմանել, որովհետև իրավունքի մասին վեճերը դատարանը քննում է հայցային վարույթի կարգով: Հենց դրա համար էլ ԲԴՕ 103-րդ հոդվածի 4-րդ ենթակետում սահմանված է, որ դատարանը դիմումը թողնում է առանց քննության, եթե իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի հաստատման կամ ըստ ներկայացնողի և օրդերային կորցրած արժեթղթերով հավաստված իրավունքները վերականգնելու մասին դիմումը քննելիս վեճ է ծագել իրավունքի մասին: Դատա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

րանն այդպես է վարվում, օրինակ, ժառանգություն ստանալու նպատակով անձի՝ ուրիշի խնամքի տակ գտնվելու կամ վնասի հատուցում ստանալու նպատակով դժբախտ պատահարի փաստի հաստատման ժամանակ, քանի որ ժառանգության շուրջը ծագած վեճի կամ վնասի հատուցման պահանջի քննության հետ միաժամանակ հայցային վարույթում կարող են հաստատվել նաև այդ փաստերը: Սակայն, գործը հատուկ վարույթի կարգով քննության առնելիս երբեմն այնպիսի վեճ է ծագում, որի լուծումն օրենսդիրն ընդհանրապես չի հանձնել դատական մարմինների քննությանը, ուրեմն և՛ նրանց լուծմանը: Նման դեպքերում դատարանը չի կարող դիմումը թողնել առանց քննության և ստիպված է շարունակել հատուկ վարույթի կարգով գործի քննությունը, քանի որ, եթե նա չհաստատի, ասենք, քաղաքացու կամ կազմակերպության իրավունքների հիմք հանդիսացող փաստը, քաղաքացու որոշակի իրավական վիճակը, ուրիշ որևէ մարմին չի կարող անել այդ, և նրանք կգրկվեն իրենց իրավունքները հետագայում իրացնելու հնարավորությունից: Այսպես, եթե դատարանը քաղաքացուն չճանաչի անհայտ բացակայող կամ նրան մահացած չհայտարարի և դիմումը թողնի առանց քննության, ապա քանի որ այլ մարմիններ իրավասու չեն անելու այդ, շահագրգռված անձինք (քաղաքացու ամուսինը, այլ ժառանգներ և այլն), կգրկվեն անհայտ բացակայողի հետ ամուսնությունը լուծելու, մահացած ճանաչված քաղաքացու գույքը ժառանգելու և այլ հնարավորություններից: Կամ, եթե կենսաթոշակ ստանալու նպատակով անձի՝ ուրիշի խնամքի տակ գտնվելու փաստի հաստատման ժամանակ վեճի դեպքում դատարանը դիմումը թողնի առանց քննության, ապա շահագրգռված անձը չի կարող իրականացնել կենսաթոշակ ստանալու իր իրավունքը, քանի որ սոցիալական ապահովության մարմինը կամ որևէ այլ մարմին իրավասու չեն հաստատել այդ փաստը: Իսկ առանց այդ փաստը հաստատող վճռի հնարավոր չէ նշանակել կենսաթոշակ:

Ըննարկվող հարցի հետ կապված պետք է նշել, որ ՔԴՕ-ն հատուկ վարույթի գործերի քննությանը վերաբերող ընդհանուր դրույթներ գրեթե չի սահմանել: Նշվել է միայն, որ այդ գործերը քննվում են դատավարության ընդհանուր կանոնների համաձայն, այն բացառություններով ու լրացումներով, որոնք սահմանված են ՔԴՕ 28-36-րդ գլուխներով (հոդվ. 164): Մյուս կողմից, ՔԴՕ 103-րդ հոդվածը, որը կարգավորում է հայցային և ոչ թե հա-

տուկ վարույթի առանձնահատկությունները, սահմանել է, որ դատարանը դիմումը թողնում է առանց քննության, եթե իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի հաստատման կամ ըստ ներկայացնողի և օրդերային կորցրած արժեթղթերով հավաստված իրավունքները վերականգնելու մասին դիմումը քննելիս վեճ է ծագել իրավունքի մասին: ՔԴՕ 104-րդ հոդվածի 4-րդ կետում արդեն սահմանվել է, որ հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու համար հիմք ծառայած հանգամանքները վերանալուց հետո հայցվորը կամ դիմողը իրավունք ունի կրկին դիմել դատարան: Անհասկանալի է, թե ինչպես կարող է վերանալ հատուկ վարույթի մասնակիցների միջև ծագած իրավունքի մասին վեճը, եթե նույն կամ մեկ այլ դատարան հայցային վարույթի կարգով չի լուծում այն: Երկրորդ. պարզ չէ, թե դիմողը կրկին դատարան է դիմում նորից հատուկ վարույթի, թե՞ արդեն հայցային վարույթի կարգով: Եվ, ամենակարևորը, ի՞նչ նպատակով է օրենսդիրն առանձնացրել միայն իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի հաստատման և արժեթղթերի նկատմամբ իրավունքները վերականգնելու հատուկ վարույթները: Չէ որ իրավունքի մասին վեճեր կարող են ծագել նաև հատուկ վարույթի բոլոր կատեգորիայի գործերով: Օրինակ՝ անչափահասին հատուկ վարույթի կարգով լրիվ գործունակ ճանաչելու դեպքում նրա ծնողները (որդեգրողները, հոգաբարձուն), խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը կարող են քաղաքացիաիրավական վեճ հարուցել, կամ գույքը տիրագուրկ ճանաչելու գործերով այլ քաղաքացիներ և կազմակերպություններ կարող են նույնպիսի վեճ հարուցել այդ գույքն իրենց պատկանելու մասին և այլն:

Հատուկ վարույթում իրավունքի մասին վեճեր թույլատրվում են միայն այն փաստերի դատական հաստատման դեպքում, որոնք նա ստիպված է հաստատել այդ վարույթում, որովհետև այդ փաստերը միշտ չէ, որ ակնհայտ են դատարանի համար: Թե չէ փաստերի գոյության մասին դատարանում միշտ էլ կարող են հակասական կարծիքներ արտահայտվել, և դատարանը դրա առկայության կամ բացակայության մեջ համոզվելու համար պետք է ապացույցների ստուգման և համադրման միջոցով կարողանա պարզել շահագրգռված անձանց դատողություններում արտահայտված հակասությունները: Օրինակ՝ քաղաքացուն անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչելու գործերով նա պետք է հրավիրվի դատարան և իրա-

վունք ունի վիճարկել հոգեկան խանգարման, ոգելից խմիչքներ կամ թմրեցուցիչ նյութեր չարաշահելու կամ մոլեխաղերով հրապուրվելու հանգամանքները: Այնպես որ դատարանը հատուկ վարույթում պետք է լուծի փաստի մասին ծագած վեճը, բայց հենց որ այն վերաճեց իրավունքի մասին դատարանին ենթակա, նրա լուծմանը հայցային վարույթի կարգով հանձնված վեճի, նյութաիրավական որևէ պահանջի, պետք է դիմումը թողնի առանց քննության և գործին մասնակցող անձանց բացատրի վերը նշված նրանց իրավունքը,

զ) հատուկ վարույթում դատարանի լուծմանը ենթակա իրավունքի մասին վեճ չկա, ուստի այստեղ չկան նաև հակադիր շահերով օժտված կողմեր՝ հայցվոր ու պատասխանող, չկա երրորդ անձ: Այստեղ կան միայն դիմողներ (ՔԴ-Օ 27-րդ հոդվ.) և շահագրգռված այլ անձինք: Իրավունքի մասին վեճի և կողմերի բացակայությամբ է պայմանավորված նաև այն, որ հատուկ վարույթում չի կարող հակընդդեմ հայց հարուցվել, ոչ պատշաճ կողմի փոխարինում կատարվել, հաշտության համաձայնություն կնքվել, իսկ տնօրինչականության և մրցակցության սկզբունքներն այստեղ գործառում են սահմանափակ ծավալով՝ միայն փաստի առկայության կամ բացակայության շուրջ,

դ) հատուկ վարույթում նաև հայց չկա, քանի որ չկան իրենք՝ կողմերը: Այստեղ դիմողը որևէ մեկի դեմ նյութաիրավական պահանջ չի ներկայացնում, ուստի վարույթը հարուցվում է ոչ թե հայցադիմումով, այլ դիմումով, որի բովանդակության առանձնահատկությունները յուրաքանչյուր կատեգորիայի գործով որոշված է ՔԴ-Օ 28-36-րդ գլուխներում: Այստեղ կիրառելի չեն հայցային վարույթին յուրահատուկ այնպիսի ինստիտուտներ, ինչպիսիք են հայցերի միացումը և անջատումը, հայցային վաղեմությունը, հայցն ընդունելը, հայցից հրաժարվելը, հայցը մերժելը, միջնորդ դատարանին դիմելը, վճռի կատարման շրջադարձումը և այլն,

ե) հատուկ վարույթի գործերով օրենքը հիմնականում սահմանում է այն անձանց շրջանակը, ում դիմումներով կարող է գործ հարուցվել դատարանում (ՔԴ-Օ 165, 168, 174, 194, 202-րդ հոդվածներ),

զ) դատարանը հատուկ վարույթում քաղաքացիաիրավական վեճեր չի քննում, ուստի նա իրավաբանական փաստերի հաստատման հիման վրա, որպես կանոն, չի կիրառում նյութական իրավունքի նորմերը, հետևություններ չի անում դիմողի խնդրանքով հաստատված փաստերից բխող իրա-

վունքների ու պարտականությունների մասին: Այդ փաստերի հիման վրա իրավունքների հարցը լուծում են այլ՝ սոցիալական ապահովության, զինվորական, նոտարական, ՔԿԱԳ, խնամակալության ու հոգաբարձության և այլ մարմինները: Ըստ որում, հատուկ վարույթի կարգով կայացված օրինական ուժի մեջ մտած վճիռները պարտադիր են այդ փաստերից բխող սուբյեկտիվ իրավունքների հարցը լուծող կամ այդ փաստերը գրանցող մարմինների համար: Օրինակ, եթե դատարանը հաստատել է անձի՝ հանգուցյալի խնամքի տակ գտնվելու փաստը, ապա նոտարական գրասենյակը, օրենքով սահմանված մյուս հանգամանքների առկայության դեպքում, պարտավոր է այդ անձին տալ ժառանգության իրավունքի վկայագիր: Սակայն, վճռի օրինական ուժի բացառիկության և կատարելիության հատկանիշներն այստեղ ավելի նեղ են, քան հայցային վարույթում, որովհետև գործին մասնակից չդարձած յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի դատարանի կողմից հաստատված դիմողի իրավունքների մասին փաստից բխող նյութական վեճ հարուցել հայցային վարույթի կարգով:

Այնուամենայնիվ, հատուկ վարույթի որոշ գործերով դատարանը ոչ միայն հաստատում է որոշակի փաստը, այլև համապատասխան իրավական հետևություններ է անում իր կողմից հաստատված փաստերից: Օրինակ՝ գույքը տիրազուրկ է ճանաչում և այն ի սեփականություն է հանձնում տիրապետող անձին (ՔԴ-Օ 188-րդ հոդվ.), կամ հաստատում է ըստ ներկայացնողի կամ օրդերային փաստաթուղթը կորցնելու փաստը, այն ճանաչում է անվավեր և համապատասխան կազմակերպությանը պարտավորեցնում է դրա փոխարեն տալ նոր փաստաթուղթ (ՔԴ-Օ 199-րդ հոդվ.) և այլն: Սա պայմանավորված է նրանով, որ նշված դեպքերում իրավունքի պաշտպանությունը հայցային վարույթի կարգով տեղի ունենալ չի կարող, որովհետև հատուկ վարույթում բացակայում է իրավունքի մասին վեճը, իսկ շահագրգռված անձն էլ որևէ մեկի դեմ որևէ պահանջ չի ներկայացնում:

Այսպիսով, քաղաքացիական դատավարության հատուկ վարույթը առաջին գործերի քննության այնպիսի դատավարական, կարևորը, իրավունքի մասին դատարանի քննությանը ենթակա վեճի բացակայությամբ. ուղղված է ֆիզիկական և իրավաբանական օրենքով պահպանվող և իրավական բնույթ ունեցող օրինական պաշտպանությանը:

- ¹ Տե՛ս Պետրոսյան Ռ.Գ. Քաղաքացիական դատավարություն. դասագիրք բուհերի համար: Երևան 2012, էջ 441:
- ² Տե՛ս Чечот Д. М. Неисковые производства. М., 1973.
- ³ Տե՛ս Вукот М.А. Гражданский процесс России: учебник (Под редакцией д.ю.н., проф. Вукот М.А. М.: Юристъ, 2004. С.32-34 (автор главы - Исаенкова О.В.); Треушников М.К. Гражданский процесс. Учебник / Под редакцией Треушникова М.К. М: Городец, 2003. С.31-32 (автор главы - Треушников М.К.); Осокина Г.Л. Гражданский процесс. Общая часть / Осокина Г.Л. М.: Юристъ, 2003. С.83-89; Власов А.А. Гражданское процессуальное право: Учебник / Власов А.А. М.: Велби, 2004. С.29-30; Шакарян М.С. Гражданское процессуальное право: Учебник/ Под редакцией Шакарян М.С. М.: Проспект, 2003. С.23-24 (автор главы- Шакарян М.С.).
- ⁴ Տե՛ս Шакарян М.С. Там же. С.24 (автор главы - Шакарян М.С.).
- ⁵ Տե՛ս Шакарян М.С. Նշվ. աշխ. էջ 23-24:
- ⁶ Տե՛ս Обзор судебной практики Верховного Суда РФ за первый квартал 2005 года// Бюллетень Верховного Суд РФ 2005, N10, С. 22.
- ⁷ Տե՛ս Рапопорт И. Судебное установление фактов // Социалистическая законность. 1946. N1-2. С.37, 42.
- ⁸ Տե՛ս Елисейкин П.Ф. Судебное установление фактов, имеющих юридическое значение / Елисейкин П.Ф. М.: Юридическая литература 1973, С.24-28; Мельников А.А. Особое производство в советском гражданском процессе/ Мельников А.А. М., 1964. С.12-16.
- ⁹ Տե՛ս Абрамов С.Н. Судебное установление юридических фактов / Абрамов С.Н. М.: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1 948. С.5.
- ¹⁰ Տե՛ս Պետրոսյան Ռ.Գ. Նշվ. աշխ. էջ 442:

РЕЗЮМЕ

Особенности особого производства

В статье рассматриваются проблемы применения основных принципов права, на которых базируется гражданско-процессуальное законодательство, в гражданском производстве. Автором рассматривается вопрос более глубокого изучения состояния применения принципов гражданско-процессуального права именно в сфере особого производства.

SUMMARY

The Peculiarities of Special Production

The article deals with the problem of using the principles of law on which the civil procedure legislation in civil production is based. The author raises the problems of deeper investigation of using principles in civil-procedure law mainly in the sphere of special production.